

Wat kunnen we in de sociaaltherapie leren van de BD-landbouw?

Lezing Engeland 10 mei 2017, door Derk Klein Bramel (1953-2019)

Deze tekst schreef Derk Klein Bramel voor een lezing die hij in Engeland hield. Zijn insteek is 'wat kunnen we in de sociaaltherapie leren van de BD-landbouw', maar het is breder: wat leren we als mens van de BD? Derk neemt bijvoorbeeld humus en compost als spiegel voor de mens.

Verbinding met de natuur brengt ons in verbinding met onze eigen natuur, zegt hij.

Een ervaring die veel indruk op mij heeft gemaakt en die ook weer een rol speelde bij de voorbereiding van deze lezing is de volgende:

Een vrouw van eind 20 werd in de Urtica de Vijfsprong gemeenschap opgenomen vanwege ernstige anorexia nervosa. Ze had verschillende behandelingen achter de rug maar zonder succes. Ze kwam voor een zogenaamde 24 uren opname voor langere tijd. Ze woonde uiteindelijk bijna twee jaar op de boerderij. En zoals gebruikelijk werd met haar afgesproken dat we de verantwoordelijkheid voor haar eetgedrag volledig bij haar zouden laten. Wel stelden we als voorwaarde dat ze een minimaal aantal uren per dag op de tuin zou moeten kunnen meewerken. En we legden de verantwoordelijkheid om daarvoor voldoende vitaliteit te hebben bij haar. Uiteraard kreeg ze wekelijkse gesprekken, groepsgesprekken, kunstzinnige therapie, e.d. De behandeling verliep succesvol. Ze ging uiteindelijk een relatie aan en begon met haar nieuw gevonden partner samen een schapenboerderij in Frankrijk. Bij de evaluatie van de behandeling vroeg ik haar wat de grote verandering bewerkstelligd had. Ze hoefde niet na te denken over het antwoord. Aan het eind van het eerste jaar werkte ze in de groente kas. Ze was daar bezig de tomatenplanten, die al groter waren dan zijzelf, te verzorgen. Opeens realiseerde ze zich daar dat ze al lange tijd zo op ging in haar werk, dat ze het bewustzijn voor de tijd verloor. Ze voelde zich zo verbonden met de plantenwereld om haar heen met het werk, met de bodem en de sfeer om haar heen. En dat was heel ongebruikelijk voor haar. Normaal was ze zich vrijwel ieder moment bewust van de tijd. Deze ervaring was een doorbraak en sindsdien wist ze de weg naar "verbondenheid" en het gevoel erbij mogen horen te vinden.

Henry David Thoreau beschrijft in het boek Walden een vergelijkbare ervaring.

Thoreau verbleef twee jaar in stille bossen in America om te herstellen van het traumatische verlies van zijn broer. Dit is een ervaring van hem:

"Het was een paar weken nadat ik naar de bossen was gekomen en een uur lang twijfelde ik of de nabijheid van mensen niet noodzakelijk was voor een sereen en gezond leven. Alleen zijn was me onaangenaam. Maar tegelijk was ik me ervan bewust dat mijn stemming een beetje krankzinnig was en ik leek mijn herstel te voorzien. Toen deze gedachten de overhand hadden tijdens een zacht regenbuitje, werd ik opeens gevoelig voor dat zoete, weldadige gezelschap dat de natuur juist in het gekletter van de regendruppels biedt, en voor alles wat rond mijn huis te zien was, een oneindige onverklaarbare vriendelijkheid die me als een atmosfeer sterkte en de ingebeelde voordelen van de nabijheid van mensen onbeduidend maakte, en sindsdien heb ik er niet meer aan gedacht. Elk klein dennennaaldje groeide en zwol op van sympathie en toonde zijn vriendschap voor mij. Zo werd ik duidelijk de aanwezigheid gewaar van iets wat aan mij verwant was, zelfs bij taferelen die we gewoonlijk woest en naargeestig noemen, en ook merkte ik dat mijn naaste en menselijkste bloedverwant niet een persoon was, niet iemand uit het dorp, en bedacht ik dat geen plek ooit nog vreemd voor mij zou kunnen zijn."

Dit is wat mij betreft het punt op de horizon waar we naar toe werken met onze hulpverlening op een boerderij, dat iemand zich zo verbonden kan voelen, met zichzelf en met de natuurlijke wereld om hem heen. Dit is het punt waarop zelfvertrouwen en het gevoel van eigenwaarde weer

vanzelfsprekend worden, het punt waar je je weer verbonden voelt met je geestelijke kern en waar je gaat voelen dat je wil en mag zijn wie je bent.

Hier wordt de kracht van de natuur ervaarbaar, een soort hemelse heelheid, alom aanwezig, ongekend vitaal en veerkrachtig, zo ingenieus dat íe elke wetenschapper en elk mens die zich er echt in verdiept tot de grootst mogelijke verwondering **en daarmee verbinding** brengt. En die natuur is overal om ons heen en zelfs ook in onszelf.

Waarin zit die kracht van de natuur?

Twee aspecten wil ik noemen:

De filosoof Nietzsche, die wil snappen hoe de dingen en het leven echt in elkaar zitten, komt na een enorme zoektocht en innerlijke worsteling tot deze conclusie: "alles wat leeft streeft naar zelfverwerkelijking".

Hiermee wordt eigenlijk gezegd dat alles wat leeft een zelf heeft dat tot verwerkelijking kan komen. Vanuit deze gedachte wordt elk plantje, elke boom, elk dier dus een wezen dat de wil heeft om zich naar zijn geaardheid te ontplooien in dit leven.

En de plantenwereld neemt een speciale plaats in in deze levende natuur. Het is opvallend dat in de beide voorbeelden die ik noemde, die van Thoreau en die van de mevrouw op Urtica de Vijfsprong, het de plantenwereld is die de verandering in gang zet. De plant staat tussen aarde en kosmos. Zij verbindt en verzorgt beide werelden. Door het fotosynthese proces verbindt zij het kosmische licht en de warmte met de aardse mineralen. En van het opgenomen water en de opgenomen koolzuur geeft zij het zuurstof deel aan de omgeving, het waterstof deel aan de bloem en het koolstof/glucose deel aan de structuur van de plant. Daar eten, ademen en genieten wij als mens en dier van. En het lijkt erop dat wij ons er ook psychisch aan kunnen laven.

Dus met betrekking tot ons thema 'wat kunnen we in de sociaaltherapie leren van de BD-landbouw' is dit het eerste: zoek die plantenwereld steeds weer op, omring je ermee en ze zal je kracht en verbinding geven.

Maar sinds de zondeval **en** de uitdrijving uit het paradijs, sinds we ons zo bewust zijn geworden van onszelf, plaatsen we onszelf met ons denken en bewustzijn zo makkelijk buiten de natuurlijke samenhang en kunnen we ons niet zomaar meer overgeven aan die werkelijkheid van de natuur. We schuiven er iets tussen. Met religie, kunst, wetenschap en filosofie proberen we die ertussen geschoven kloof dan weer te overbruggen. En met familieverbanden, vriendengroepen, en in extreme gevallen vormen van nationalisme en dergelijke proberen we weer nieuwe verbanden te scheppen.

Misschien kun je ditzelfde ook zo zeggen: hoe kunnen we met behoud van ons volle dag bewustzijn toch onze intuïtieve vermogens ontwikkelen?

Bij de landbouw speelt in zekere zin hetzelfde vraagstuk. Lange tijd was er alleen maar de natuurlijke eenheid. Mensen leefden van de jacht en van wat ze in de natuur vonden. Veel later – na de zondeval, na de verdrijving uit het paradijs, al beginnend bij het bijbel verhaal van Kaïn en Abel – gaan mensen dan landbouw bedrijven. Aanvankelijk vormen van zwerflandbouw. Men brandt een stuk bos plat, teelt er een aantal jaren voedselgewassen, totdat het stuk zijn vruchtbaarheid verliest en trekt dan verder naar het volgende stuk. En zo ontwikkelt landbouw zich verder tot er uiteindelijk – na de verlichting en de beginnende industriële revolutie – een heel analytische landbouw ontstaat

die de verbondenheid met de natuurlijke samenhangen en grote verbanden lijkt te verliezen. Denk aan substraatteelt in onze kassen, aan de intensieve veehouderij, aan genetische manipulatie, enz.

Deze zich van de samenhangen loszinnende landbouw was in 1924 aanleiding voor een aantal boeren om Rudolf Steiner te vragen een landbouw cursus te geven. En zo ontstond de biologisch-dynamische landbouw. Dus eigenlijk als antwoord op een landbouw waar een analytisch uit elkaar denken steeds meer haar intrede deed.

Je kunt zeggen dat de biologisch-dynamische landbouw een landbouw is, die door het analytisch denken heen en mét behoud van **de inzichten die de natuurwetenschap ons heeft gebracht**, probeert om de grote en kleine natuurlijke samenhangen (weer) een plek te geven. Daardoor kon een landbouw ontstaan die én een redelijke productie genereert, die qua smaak, houdbaarheid en dergelijke een topkwaliteit realiseert (denk maar aan de vele Demeter wijnen die in de prijzen vallen) én die het voor elkaar krijgt dat de bodem – de belangrijkste productie factor – er steeds beter van wordt.

Met andere woorden: het lijkt erop dat er in de BD-landbouw wordt gewerkt aan het ontwikkelen van een werkwijze die met behoud van de verworvenheden van het natuurwetenschappelijke denken een platform en openheid biedt voor onze intuïtieve vermogens.

Wat zijn nu de kernaspecten van het biologisch-dynamisch werken en wat kunnen we daarmee als het om het begeleiden van mensen gaat, als het om sociaaltherapie gaat, als we met mensen naar dat punt op de horizon willen werken dat ik zojuist noemde?

Ik wil een aantal van die kernaspecten noemen:

1. De magneet naald

Jullie kennen misschien allemaal het beeld van de magneetnaald dat Steiner in het begin van de Landbouwcursus geeft. Hij zegt: om te snappen waarom die naald altijd met de ene kant naar het noorden wijst en met de andere kant naar het zuiden, volstaat het niet om die naald en die kompas te onderzoeken. Het wijsgedrag van de naald hangt samen met de hele aarde en met de plaats van de aarde in de kosmos. Zo kun je de biet ook niet begrijpen door alleen de biet en de grond om hem heen te onderzoeken, want de groei van de biet hangt met heel veel samen, met de aarde, met de zon en zelfs met de kosmos. Deze manier van denken is een basisattitude die je als BD-boer steeds verder ontwikkelt. En natuurlijk weten we dat dit bij het werken met mensen, in de sociaaltherapie ook zo werkt. Maar toch zijn we in de huidige hulpverlening steeds weer geneigd om elk probleem te individualiseren en erop te focussen. Door de omstandigheden worden we vaak niet uitgenodigd om het vraagstuk in een groter verband te zien, in een culturele context, in de sociale context in de context van de meerdere levens die wij doorgaan. Enz.

Als er op een landbouwbedrijf een schimmelprobleem is dan adviseert Steiner in de Landbouwcursus om in een bos in de buurt van het bedrijf een soort waterpoel te maken. Die manier van denken bedoel ik.

2. Het minerale en organische van de bodem.

Elke bodem op de wereld is anders. In Nederland is het World Soil Museum en daar kun je wel 2000 bodemprofielen bekijken. Mijn studenten vraag ik altijd zo'n bodemprofiel te maken van een stuk grond bij hen in de buurt. Je graaft dan een gat van 70 cm diep en 40 cm breed en maakt één kant mooi glad. Dan krijg je verschillende laagjes te zien die op elke plek weer anders zijn. Een deel van wat je dan te zien krijgt is een minerale aangelegenheid. Dat is zoals de bodem daar, door de aarde-ontwikkeling "gegeven" is. Een ander deel is gevormd door het leven dat op die bodem heeft plaats

gevonden. De bovenste laag van die bodem is gevormd door een intensieve ontmoeting tussen dat minerale deel en het levende deel – de planten die erop gegroeid zijn, die er afgestorven en verteerd zijn. Een vruchtbare bodem ontstaat als die interactie tussen het minerale en het levende goed verloopt. Dit is een prachtig beeld voor de mens en voor de sociaaltherapie. Die mens komt met zijn "gegevenheid" dit aardeleven binnen. Hij doet verschillende levenservaringen op en de mate van interactie tussen deze levenservaringen en het "gegevene", de geaardheid van die persoon, zijn van invloed op de kwaliteit vruchtbaarheid en rijkheid van het leven. De vraag wordt dan: wat kun je doen om jezelf en de ander te helpen deze interactie te bevorderen? Ik kom hier op terug bij compost en humus. Maar het in de sociaaltherapie samen bewustzijn hebben voor dit gegeven is al heel werkzaam. In de beginjaren van Urtica de Vijfsprong hadden we iedere week een zogenaamde biografie-avond. Iemand vertelde dan zijn levensverhaal en dat werd dan in relatie gebracht tot het huidige leven in deze gemeenschap. Dat gaf een groot draagvermogen aan het sociale leven.

3. Werken aan een rijk ecosysteem en biodiversiteit

Een werkelijk groot verschil tussen een BD-landbouwbedrijf en een gangbaar bedrijf is de mate van diversiteit van de gewassen, van de dieren en van de activiteiten. Je treft nooit een BD-bedrijf dat gespecialiseerd is op één activiteit. Dat is gangbaar wel zo. In Nederland tref je tuinders die zeggen: ik ben aardappelteler of tomatenteler of komkommerteler of varkensboer. In de natuur komt die specialisatie niet voor. Als je een stuk grond zijn gang laat gaan, dan kan het zijn dat er in de eerste jaren veel dezelfde planten groeien. Een perceel kan dan rood zien van de klaprozen of oplichten van de kamille. Maar na een aantal jaren is dat over en komt er een grote verscheidenheid aan planten en dieren en schimmels en bacteriën. Uiteindelijk wordt zo'n perceel een bos met verschillende soorten bomen, met soorten struiken, met klimmende struiken, met vaste planten en met bodem bedekkende planten en met een paddenstoelen netwerk. Kortom, een rijk ecosysteem met een grote biodiversiteit. En dit ecosysteem houdt zichzelf in stand. Het heeft een groot regenererend en herstellend vermogen en het bouwt op. De bodem in zulke bossen wordt er steeds rijker van. Er zijn uitzonderingen. In Marokko bijvoorbeeld zijn er gebieden waar vrijwel alleen de Argan bomen groeien. Die gronden in dat klimaat hebben een uitgesproken talent voor de Argan boom, zoals je ook mensen hebt met een uitgesproken talent, die niets anders willen dan cello spelen bijv. Dat is prima. Die uitzonderingen bevestigen de regel. En oog hebben voor de talenten van de bodem, voor wat daar als vanzelf wil groeien, is heel belangrijk in de BD-landbouw. Maar mijn ervaring is dat we in onze Westerse samenleving en ook in onze hulpverlening veel te veel geneigd zijn om te specialiseren, om te "focussen", om duidelijke keuzes te willen maken, om je als "schoenmaker bij je leest te willen houden". Ik lees in de praktijk van de BD-landbouw juist een pleidooi voor diversiteit, voor het grenzen overschrijden, voor het chaotisch, onoverzichtelijke van een levensstijl als een rijk ecosysteem en een grote biodiversiteit. Daarom hebben we bij Urtica de Vijfsprong ook gekozen voor een gemeenschap waar plek is voor heel verschillende mensen.

4. Composteren en humusopbouw

Ik heb beloofd terug te komen op de vraag hoe je die interactie tussen het minerale en het organische in de bodem kunt bevorderen.

Dat doe je met mest, compost en humusvorming.

Op de laatste landbouwconferentie in Dornach sprak ik een boer met 40 jaar ervaring. Hij vertelde dat hij in die 40 jaar had geleerd, dat het goed verzorgen van dat wat afgestorven is de belangrijkste bijdrage is die je als boer kunt leveren aan de opbouw van bodemvruchtbaarheid.

Voor het verzorgen van dat wat afgestorven is gebruikt de BD-boer over het algemeen de composthoop. Op die composthoop verzamelt hij het verleden van zijn bedrijf. Hij zet dit netjes op,

zorgt ervoor dat de verhouding tussen structuurrijke spullen en structuurarme spullen een beetje klopt (voor kenners: de koolstof-stikstof verhouding). Hij zorgt ervoor dat de temperatuur goed blijft – zo rond de 38-40 graden – dat de vochtigheid goed is – niet te nat, niet te droog – en dat er voldoende lucht in de hoop zit. Vaak wordt de hoop na een aantal maanden nog eens omgezet. Zonder dat de boer daar iets voor hoeft te doen komen eerst schimmels, dan bacteriën en dan allerlei wormen en andere beestjes helpen bij het omzetten van dit afgestorven materiaal naar vruchtbare compost voor de toekomst van het bedrijf.

Vertaald naar mensen, naar sociaaltherapie, betekent dit dat het verzorgen van wat je hebt mee gemaakt zo belangrijk is voor je verdere leven.

Stel je voor dat je elke week alles wat je die week hebt meegemaakt of samen hebt meegemaakt, eens bij elkaar zou pakken en aandacht zou geven. Je beoordeelt het op hoe zacht of hoe stengelig het is en mengt dat mooi door elkaar, je voelt de temperatuur ervan. Welke emotie voel ik erbij? Word ik warm van woede of koud van angst? En hoe zit het met de lucht? Kan ik luchtig door de ervaringen heen bladeren of stukt het steeds, blijf ik met mijn aandacht in een bepaalde ervaring steken. Moet ik de hoop misschien nog eens omzetten? Erover schrijven of er met iemand over praten of het nog eens opnieuw ordenen? En hoe zit het met het water? Is het vochtig genoeg, stroomt het nog en is het in verbinding?

Als die compost van de boer klaar is, er bijna uit ziet als aarde, dan wordt die over het land gebracht. Dit bijna voor 100% organische materiaal wordt dan in verbinding gebracht met het grotendeels minerale materiaal van de bodem. En dan wordt het bodemleven heel actief. Met name de regenworm gaat ermee aan het werk. Ze nemen hapjes compost en hapjes minerale aarde, mengen dat in hun lijfje, voegen er een eiwitrijk slijm aan toe en poepen het weer uit. Zo ontstaat humus. Humus is één van de allerbelangrijkste ingrediënten van de landbouw. Het kan vocht vasthouden, het maakt de bodem luchtig, het geeft de bodem veerkracht en het houdt voedingsstoffen vast. En dat laatste doet humus op een heel bijzondere manier. De voedingsstoffen worden zo vastgehouden dat ze niet uitspoelen bij een regenbui en dat ze niet zomaar in water oplosbaar zijn. Maar als de plant met haar haarworteltjes bepaalde stofjes afscheidt, dan komen die voedingsstoffen vrij. Ze komen dus beschikbaar als de plant er om vraagt maar dringen zich niet op als de plant bijvoorbeeld alleen maar water wil. Daardoor zie je dat planten die op humusrijke grond groeien heel evenwichtig groeien, een goede kwaliteit hebben en lang bewaarbaar zijn.

Stel je nu eens voor dat je in de sociaaltherapie alleen maar hulpverleners had met deze kwaliteiten, hulpverleners die de voedingsstoffen bij zich hebben die nodig zijn, maar ze pas geven als er om gevraagd wordt, die dus niets opdringen, veerkrachtig zijn en geduldig zijn.

En je kunt meevoelen dat het omgaan met je levenservaring zoals hierboven beschreven je helpt om zo'n hulpverlener, om zo'n mens te worden.

5. Het vormen van een bedrijfsindividualiteit

Een heel ander aspect van de BD-landbouw is het begrip "Bedrijfsindividualiteit". In de Landbouwcurcusus houdt Steiner een pleidooi voor een zo veel mogelijk gesloten bedrijfskringloop. Alles wat er aan voer, mest, zaad, enz. nodig is moet zo veel mogelijk van het eigen bedrijf komen. Dit is ook een enorm verschil met gangbare bedrijven. Bijna alle gangbare bedrijven kopen heel veel meststoffen, voer voor hun dieren en zaden van buiten aan. De bedrijven worden daardoor steeds minder grondgebonden en gaan steeds meer op een industrie lijken. Het voordeel is dat je met weinig grond toch veel dieren kunt houden en dat je met de aanvoer van meststoffen een bepaalde eenzijdigheid van je bodem kunt corrigeren.

Een BD-bedrijf streeft naar een min of meer gesloten bedrijfskringloop omdat het in het telen van voedsel juist gericht is op het tevoorschijn laten komen van dat eigen karakter van elke plant en elk dier. En met die gesloten bedrijfskringloop vertrouwt je op de kwaliteit van je eigen gewassen en je

eigen compost, die samenhangen met de eigen minerale uitgangssituatie van de bodem onder je bedrijf. Je geeft je dieren voer van de eigen akkers en voedt je akkers met mest van de eigen dieren en zo kom je tot steeds meer authenticiteit van de producten van je bedrijf. In Italië noemen ze dat het "Terroir". Als je dit naar mensen door vertaalt, dan begint het met het accepteren van jezelf zoals je bent, met het accepteren van je eigen minerale uitgangssituatie, van je geaardheid. Vanuit die geaardheid doe je je levenservaringen op. Je verteert die goed en gaat met die ervaringen het leven weer aan. Je leeft niet met een bepaalde voorstelling van zo moet ik worden, maar je vertrekt vanuit acceptatie van wie je bent, integreert je eigen levenservaring en wordt zo steeds meer wie je bent. De samenleving zoals die nu is nodigt niet echt uit om zo te leven, zoals de gangbare landbouw ook niet uitnodigt om zo te handelen. Daar is juist een grote drive om veel voer en meststoffen vanuit de hele wereld aan te kopen en om te streven naar neutrale smaken die steeds herhaalbaar zijn. Dit heeft grote mestoverschotten en voedselverspilling tot gevolg. Bij mensen zie je ook dat er een voortdurend te veel is. Te veel indrukken, te veel ervaringen die worden opgedaan, te veel informatie die dagelijks wordt opgenomen. (Ik zeg vaak: 'Het is prima die smartphone en al dat vertoeven in die digitale wereld, als je aan het eind van de dag, bij de terugblik, al die informatie maar weer terug kunt halen om 'm in je composthoop te integreren.')

Dit uitgangspunt geeft ook nog richting voor een ander vraagstuk dat mij erg bezig houdt. Dat is het vraagstuk van de relatie tussen een afdeling van een sociaaltherapeutische instelling en de instelling als geheel. Het is mijn ervaring dat je vanuit management-perspectief altijd geneigd bent om vanuit het geheel van de instelling veel invloed uit te oefenen op de afzonderlijke afdeling. Het gezichtspunt vanuit de BD-landbouw is juist om te streven naar maximale autonomie voor elke afdeling.

6. **Preparaat-gebruik**

Het gebruik van preparaten is iets heel bijzonders in de BD-landbouw. Wereldwijd wordt nog steeds nagedacht en onderzoek gedaan naar het hoe, wat en waarom van de preparaten. Maar ze worden gebruikt en om een Demeter gecertificeerd product op de markt te kunnen brengen moeten ze ook gebruikt worden. Maar ze worden ook gebruikt waar het niet hoeft. In de wijnbouw zijn heel veel bedrijven die de preparaten gebruiken, maar geen Demeter certificaat hebben. En ook in Nederland zijn verschillende bedrijven heel enthousiast over de preparaten. Deze bedrijven hebben ervaren dat het preparaat-gebruik de smaak, de authenticiteit, de eigenheid van het gewas ten goede komt. Het is begrijpelijk dat het juist in de wijnbouw zo ervaren wordt, want waar is er meer aandacht voor de smaak en de eigenheid als bij de wijnproeverijen? Je zou wensen dat deze smaakaandacht er ook voor melk en groente komt. Het voert in dit bestek te ver om uitvoerig op de preparaten in te gaan. Maar twee aspecten wil ik noemen en die nog weer in relatie tot de sociaaltherapie brengen.

In de Landbouwcursus noemt Rudolf Steiner acht preparaten. Twee spuitpreparaten en zes compostpreparaten. De twee spuitpreparaten zijn polair. De één is gemaakt van kiezel (in een koehoorn) die in de bodem overzomert, de ander van koemest (in een koehoorn) die in de bodem overwintert. Zomer en winter is een wereld van verschil en koemest en kiezel zijn net zo polair. Koemest helpt de plant om zich vanuit de aarde te doen uitdijen. Kiezel helpt de plant om zich vanuit het licht, vanuit de kosmos te vormen. De andere zes preparaten worden in de compost gebruikt, ze ondersteunen dus de vertering van de levenservaringen en die preparaten worden gemaakt van zes verschillende planten die op verschillende tijden op verschillende plaatsen op het bedrijf moeten worden geoogst. Vervolgens worden die dan in verschillende – vaak dierlijke – omhulsels gedaan en op verschillende plekken op het bedrijf bewaard. Als je door de oogharen naar het jaarrond proces van de preparaten kijkt, dan krijg je de indruk dat het hier een soort bodycheck in ruimte en tijd betreft. Het doet me wel denken aan het vieren van de jaarfeesten in onze gemeenschappen. Dat vraagt ook het jaar rond aandacht en brengt je in contact met heel verschillende, kwalitatieve

aspecten. Maar de preparaten hebben nog meer een meditatief karakter en ook een meer concreet karakter. Planten met een heel uitgesproken kwaliteit worden in verbinding gebracht met dierorganen met een even uitgesproken kwaliteit en je kunt je voorstellen dat daar dan een nieuwe verbindende kracht ontstaat.

De Nederlandse arts Joop van Dam heeft onderzoek gedaan naar de preparaten en hij komt tot de conclusie dat het eigenlijk Doronen zijn. Doronen zijn medicijnen die hun werkzame kracht ontlenen aan tegengestelde krachten die erin verenigd zijn. Combudoron bijvoorbeeld met Arnica en Urtica; of Cardiodoron, een hartmedicijn dat bestaat uit Voorjaarsprimula en hoge Ezelsdistel (*Onopordum Acanthium*). Kiezel en koemest zijn ook zulke tegengestelde krachten.

En overall waar in de sociaaltherapie een landbouwbedrijf wordt gecombineerd met enige vorm van hulpverlening, daar ontstaat een spanningsveld dat voortdurend om gesprek vraagt: het spanningsveld tussen zorg en productie. U zult het allemaal kennen. Dit spanningsveld is voor mij in een ander perspectief komen te staan sinds ik die preparaten op deze manier ben gaan zien. En het stimuleert en motiveert me om die werkzame kracht uit dit spanningsveld te halen. Zo'n boerderij-instelling is eigenlijk een Doron voor onze op specialisatie gerichte samenleving. Het samen steeds weer het gesprek over deze spanning aan gaan betekent ook steeds weer bezig zijn met de vraag: "waar gaat het ons eigenlijk om?". Dat werkt dan weer ondersteunend op je eigenheid, zeker als je in een gemeenschap ook samen aan deze vraag durft te werken. En niet eens per jaar op een beleidsdag, maar net als bij de preparaten door het hele jaar heen en op allerlei verschillende plekken van het bedrijf.

Dit zijn enkele voorbeelden van hoe begrippen uit de BD-landbouw vruchtbaar kunnen worden voor de sociaaltherapie, voor de sociaaltherapie die wil werken aan dat punt op de horizon dat ik in het begin van mijn verhaal noemde. Het punt dat iemand zich weer zo verbonden gaat voelen met zichzelf en met de wereld om hem heen, dat dat innerlijke gevoel van er willen en mogen zijn zoals je bent weer komt en kracht geeft.

Samenvattend gaat het dus om de volgende aandachtspunten waar de BD-landbouw ons op wijst:

Het preparaatgebruik wijst ons op de kracht van de Doronen, van het vruchtbaar maken van tegenstellingen en op de kracht van meditatie waarbij het geheel betrokken wordt.

Het begrip bedrijfsindividualiteit wijst ons op de kracht van eigenheid en authenticiteit en geeft als belangrijkste aanwijzing dat je die opbouwt door vanuit eigen kracht te werken. Door eerst de antwoorden op de vragen vanuit je eigen ervaring te zoeken en pas dan bij anderen te rade te gaan.

De gezichtspunten over compost en humus wijzen ons op het belang van de goede vertering van de eigen levenservaringen. Zowel individueel als voor de gemeenschap, de groep of het gezin.

De bodemopbouw met zijn minerale en met zijn organische kant wijst ons erop dat het juist die ontmoeting tussen het minerale en het levende is die de bodem vruchtbaar maakt. En dat het daar in essentie om gaat. De essentie van BD-boeren is om bodemvruchtbaarheid te realiseren. De rest is bijproduct, bijvangst. Zo kun je ook naar mensen kijken. De essentie is wat geleerd wordt van de ontmoeting tussen je geaardheid en wat het leven je brengt. Dat is wat je meeneemt naar je volgende leven en dat is wat je bijdraagt aan de

mensheidsontwikkeling. Wat je in dit leven aan uiterlijke dingen presteert is van ondergeschikt belang.

Het beeld van de magneetnaald wijst ons op de kracht van het in het bewustzijn houden van de grote samenhangen.

Het bewustzijn voor de samenhang van de dingen wijst ons op het belang van een rijk ecosysteem, op de kracht van het zelfherstellend vermogen van systemen waar een soort natuurlijke diversiteit is.

En voorafgaand aan dit alles is er het appél tot openheid, tot het met behoud van het zelfbewustzijn open en ontvankelijk kunnen zijn voor wat in het bijzonder de plantenwereld en de natuur je te bieden heeft.

Ik wil afronden met een gedicht van Dag Hammarskjöld, dat deze openheid nog eens benadrukt.

De innerlijke stilte bewaren, midden in het lawaai.

Open, stille, vruchtbare teelaarde blijven, in de vruchtbare duisternis waarin de regen valt en het graan rijpt, hoe velen er ook zijn die door het dorre daglicht over de velden trekken, alles vertrappend in wervelend stof.